

Journal of Social Intervention: Theory and Practice –
2010 – Volume 19, Issue 4, pp. 112–118
URN:NBN:NL:UI:10-1-101235

ISSN: 1876-8830

URL: <http://www.journalsi.org>

Publisher: Igitur, Utrecht Publishing & Archiving
Services in cooperation with Utrecht University of
Applied Sciences, Faculty of Society and Law

Copyright: this work has been published under a
Creative Commons Attribution-Noncommercial-No
Derivative Works 3.0 Netherlands License

Ton Notten is, naast zijn professoraat Agologie aan de
Vrije Universiteit Brussel, sinds 2002 lector Opgroeien
in de Stad bij de Hogeschool Rotterdam. Hij is
bereikbaar via a.notten@tip.nl.

Mick Matthys. **Doorzeters. Een onderzoek naar
de betekenis van de arbeidersafkomst voor
de levensloop en loopbaan van universitair
afgestudeerden.** Amsterdam: Aksant, 2010,
372 p., € 29,90.

ISBN 978 90 5260 372 8

BOOKS

DOORZETTERS UIT DE ARBEIDERSKLASSE. LEVE DE ONDERWIJSSOCIOLOGIE!

TON NOTTEN

Meer toegankelijkheid voor de
maatschappelijke onderklasse tot het
hoger onderwijs, 't heet al een halve eeuw
landelijk overheidsbeleid. Het onderwijs
zo inrichten dat iedereen, ondanks zijn of
haar sociale achtergronden, via een getrap
systeem het onderwijs kan volgen dat bij
zijn/haar capaciteiten past. Denk aan de
voorschool, vooruitziend basisonderwijs,
geschikte voorbereidingen treffen voor het
vervolgonderwijs, tweede kansen creëren,
inlopen van achterstanden, *lifelong learning*,
de Open Universiteit. Allemaal resultaten van
de laatste vijftig jaar. Onderwijsminister Jo

Cals (1952–1963) richtte er de Mammoetwet
voor in, die in 1968 effectief werd. Niet dat
die overheid vijf decennia lang erg consequent
is geweest. Ik herinner me een lezing die ik
in 1993 mocht organiseren, door Cals' verre
opvolger, Jo Ritzen (1989–1998). Hij begon
zijn verhaal met de uitspraak: "Voor u staat
een vertegenwoordiger van het zondige
ras der stapelaars." De sociaal-democraat
Ritzen heeft aan de wieg gestaan van een
ernstige sanering van alle lagen van het
onderwijs, zij het vooral het hbo (–11,3%)
en het wetenschappelijk onderwijs (–54%).
Aan Jo Ritzen danken we de zogeheten

tempobeurs. En dat in een land dat het door de Oeso-landen afgesproken onderwijsbudget (minimaal 6% van het BNP) nog steeds niet haalt. Toen niet en nu niet. Ik verstout me het Nederlandse beleid wat betreft de vergroting van de toegankelijkheid tot het onderwijs een *jojo-beleid* te noemen, en dat niet slechts als een didactisch bruggetje vanwege de voornamen der beide staatslieden. Aan de klassenbepaaldheid en verzuilde inrichting van het onderwijs, die tot ver over het midden van de vorige eeuw duurden, mag dan een einde zijn gekomen, dat wil allerminst zeggen dat ook het huidige onderwijs, sinds Jo Cals, niet nog altijd veel heeft van een sorteermachine. Naar het voortgezet onderwijs gaat ruim veertig procent van de leerlingen, meteen na hun basisonderwijs, en krap zestig procent naar het vmbo. In Nederland bepalen in principe de Cito-toets en het basisschooladvies naar welk vervolgonderwijs de elf-, twaalfjarigen gaan. Mede daardoor is er een bescheiden correctie gekomen wat betreft de kansen op doorleren en doorstuderen voor kinderen uit de lagere sociale klassen. Veertig jaar geleden waren hun kansen nog vijftien maal zo laag als die van kinderen uit de bovenlaag van de bevolking. Het is de vraag of we er vandaag zijn: hebben alle kinderen voldoende parate, toepasbare kennis opgedaan in het basisonderwijs waarmee ze vooruit en hogerop kunnen? Verborgene talenten bestaan niet, meldde de onderwijssocioloog Frederik van Heek, eveneens in 1968; er moest volgens hem

worden ingezet op vervolgonderwijs, zoniet dan gaat talent verloren. (Van Van Heeks *Het verborgen talent* verschijnt binnenkort bij de Amsterdam University Press een paperbackversie.) Het onderwijs moet zich richten op te bereiken doelen, met "effectieve scholen" en betere leerkrachten, zegt zijn collega Jaap Dronkers vandaag met grote regelmaat, bijvoorbeeld in *de Volkskrant* van 14 december 2005.

Onderwijssociologen zijn er vandaag niet veel meer, onderwijskundigen des te meer. Het grote werk blijft derhalve liggen, en in het vmbo en mbo bloeien de competentieologie en het Nieuwe Leren riskant welig. Van het grote werk heeft recent Mick Matthys met zijn proefschrift blijkgegeven. Hij heeft zich de vraag gesteld hoe in de jaren zestig arbeiderskinderen opgeklimmen zijn in het onderwijs, *ondanks-kinderen* noem ik ze graag. Ze hadden meer "tegen" dan "voor" om hogerop te komen.

De theoretische bagage van de klasse-, onderwijs- en de opwaartse-mobiliteitssociologie is Matthys zeker niet uit de weg gegaan bij zijn onderzoek; de eerste twee hoofdstukken en het terugblikkende hoofdstuk 8 geven daar rijkelijk blijk van. Tegelijk doet hij in de vier tussenliggende hoofdstukken op basis van gesprekken met 32 geslaagde doorzetters verslag van voorbeeldig egodocumentair onderzoek; voegen we daarbij de af en toe ingebrachtte persoonlijke ervaringen van hemzelf, zelfhermeneutiek

BOOKS

us, dan zijn er in feite 33 onderzochten. Op de bladzijden 371/372 van het boek staan ze allemaal opgesomd, met hun leeftijden (49 tot 65 jaar; twaalf vrouwen en twintig mannen), hun opleidingen, hun huidige posities, en de beroepen van hun vaders en moeders. De lezer kan kennismaken met die doorzetter omdat ze allemaal een identificatienummer, van 1 tot 32, kregen. Dat staat telkens bij de citaten vermeld (met de paginavermelding uit de niet in de handelsversie van het proefschrift opgenomen uitgetypte gesprekken met Matthys). Zo kan tussen haakjes achter een citaat de vermelding staan: "4_152-157", wat de lezer tot de verleiding kan brengen om steeds de uitspraken van die proefpersoon 4 met elkaar in verband te brengen, zijnde de man die medicijnen studeerde, inmiddels een 57-jarige cardioloog is wiens vader elektrotechnicus en wiens moeder ouvreuse was. Ikzelf ervoer die uitdaging bijvoorbeeld bij de uitspraken van de drie oud-seminaristen die hun arbeidersklasse-achterstand te boven kwamen – vier als we Matthys meerekenen, en vijf als ik er ook mezelf als belangstellende lezer met dezelfde achtergrond bij tel die wil weten hoe het zijn soortgenoten-doorzetter vergaan is. Hoe is het hun vergaan, die vijftig- en zestigplussers met zulke vergelijkbare geschiedenissen? De centrale vraag van Matthys' onderzoek luidt: "welke betekenis heeft het milieu van afkomst voor de identiteit, de beleving en inrichting van de levensloop en loopbaan van mannen en vrouwen die afkomstig zijn uit lagere sociale milieus

en die via een universitaire studie hogere maatschappelijke posities hebben verworven?" Een brede vraag die hij onderzoekbaar maakt in drie deelvragen: "1. Wat zijn de ervaringen van de onderzoeksgroep met het traject van sociale stijging, hoe beleefden zij de diversiteit van de sociale contexten waarin zij verkeerden en hoe hebben zij aan deze diversiteit van hun levensloop en loopbaan betekenis gegeven? 2. Wat was de betekenis van deze diversiteit van sociale contexten voor de manier waarop zij hun eigen identiteit hebben geconstrueerd en hoe kwam de diversiteit van contexten tot uiting in zowel hun persoonlijke als professionele ontwikkeling? 3. Hoe beleven zij zichzelf als *agent* van de eigen levens- en loopbaanontwikkeling in relatie tot de betekenis van de sociale en culturele antecedenten?" (p. 20). Na driehonderd bladzijden maakt Matthys de balans op. Hoofdstuk 1 heeft iets plichtmatig-proefschriftachtigs. In (soms al te) brede zin moet immers het een en ander verdedigd worden wat betreft de vraagstelling en haar maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie, de onderzoeksmethode, de dataverzameling en enige methodologische overwegingen daarbij. Het tweede hoofdstuk heeft een meer direct relevante toonzetting. Daar draait het om de vraag welke literatuur aanhoudend en ondersteunend een rol heeft gespeeld in Matthys' speurwerk. Aan de orde kwamen essays van de Amerikaanse AWCA (Association of Working Class Academics – hadden we die in Nederland

ook maar...), uiteenlopende literatuur rond tien biografische thema's, de min of meer gespleten identiteiten of leefwerelden waarin de opwaarts gemobiliseerden (van hun geboorte/ achtergrond naar de huidige situatie) lijken te verkeren, en een even uitvoerige als prikkelende paragraaf over de sociale (zelf)constructie van identiteiten, met auteurs als Hall, Mead, James, Parsons, Bourdieu, Giddens, Tajfel, Elias & Scotson, Turner en Erikson.

De van herkomst Vlaamse filosoof en vooral sociaalpedagoog Matthys is herkenbaar in de hoofdstukken die dan volgen. De vraag hoe de opvoeding van de doorzetters eruitzag – materieel, met de ouderlijke ambities, de autoritaire, vaak zelfs afwezige communicatie in gezinsverband, de weinige intellectuele prikkels, geen seksuele voorlichting, niet voorlezen of kinderen de pret bijbrengen om zelf te leren lezen (*"lèèzen, ie bedarft oe de oogen"*, werd lagere-klasse-meisjes in mijn Achterhoek toegeroepen, door hun moeders. Die bestierden het veelal grote huishouden, vaders werkten buitenshuis) – die vraag komt aan de orde in hoofdstuk 3. Wat daarvan is blijven hangen als een loden last bij slimme kinderen, eenmaal doorzetters geworden, is niet gering. Niet steeds ondubbelzinnig: hoeveel doorzetters zijn er niet terechtgekomen in de toentertijd communicatiegretige en revolutiegezinde wetenschappen als de andragologie en de sociale pedagogiek, of kozen in hun afstudeerfase juist voor het veilige formalisme van de kennistheorie of organisatiekunde?

Het vierde hoofdstuk draait om de factoren die de overgang naar het voortgezet onderwijs hebben bevorderd of gehinderd: de hulp van betekenisvolle anderen, de intree in de academische wereld en de studiekeuze, beurzen en baantjes, de waarde op de arbeidsmarkt, en de keuze voor een specialisatie. Ook deze transitieperiode is taaie geweest. Matthys roept de herkenbare vraag in herinnering: in hoeverre is er toen eigenlijk sprake geweest van een afgewogen studiekeuze, voorzien van voorlichting door studentendecanen? Amper. En vergeet evenmin de lichte tot zware vreemdheid die ongeveer een kwart van de 32 doorzetters van Matthys ervoer in de universitaire wereld, waar "kritiese wetenschap" en "aksievoeren" tot dertig jaar geleden relatief veilige omgangsvormen waren, zeker binnen de eerdergenoemde disciplines. (Ter wille van de vergelijking: tegenwoordig bezoeken ouders niet zelden samen met hun zoon/dochter de voorlichtingsdagen aan universiteit of hogeschool, en verrichten zij vooraf grondig vergelijkend onderzoek. Men gukt immers niet op zijn toekomst – met de 180, resp. 240 studiepunten van een bacheloropleiding.) Die laatste elementen krijgen, onder de titel "Leven en loopbaan" een vervolg in hoofdstuk 5: carrière, ambities, irritaties over bureaucratie en leidinggeven, perfectionisme, en status en/of dienstbaarheid. De voorbeelden die Matthys aanvoert rond *managerial* en overlegvaardigheden waarover je je als doorzetter nog altijd kunt verbazen

of irriteren, zijn heel herkenbaar. Nagenoeg bewust kijk ik nog altijd lichtelijk relativerend naar vergaderaars die in hun zondagse pak, met hun stukken in een map, de vergaderzaal betreden: slechts een pakketje papier dragen en daarover met elkaar praten, da's geen werken. Aan de overall van de levenslange fabrieksarbeid ben ik goddank ontkomen, maar van vrijetijdskledij op het werk gruw ik. Sprekend en herkenbaar is eveneens het terugblikkende zesde hoofdstuk van het boek. De vraag luidt: hoe zijn en worden sociale verschillen geconstrueerd en in stand gehouden, in geleerde woorden "cultuur- en cultureel-kapitaalverschillen", en wat blijft er allemaal hangen in het eigen huwelijk en het gezin dat je sticht? Als ondertoon blijven die verschillen er bijna altijd, en respondenten citeren soms in treffende bewoordingen de uitspraken van hun partners over hen. Dit thema vormt tevens de overgang naar het laatste empirische hoofdstuk waarin de resultaten van de interviews nog een leidende rol spelen: hoe individueel is jouw traject als doorzetter eigenlijk nog, hoe sterk sta je als WCA'er, hoeveel ambitie had/heb je nog, hoeveel relativeer je de rechten en het gedrag van de bovenklasse nog steeds terwijl je daar zelf door opleiding en beroep eigenlijk ook toe behoort, en waar zeurt maar steeds die sociale angst door die je regelmatig door een overdaad aan bescheidenheid en af toe door jezelf te overschreeuwen "hanteerbaar" probeert te maken? De angst om alsnog ontmaskerd te worden, zegt Matthys ergens.

Je loopt het levenscircuit in de buitenbocht, zo citeert hij op pagina 317 zowel respondent 22 als een onderzoekerduo: "Aan deze uitspraak valt weinig toe te voegen: het is een perfecte metafoor voor de aard van levensloop en opgave waar je met de constructie van je identiteit voor staat." En een uitstekende samenvatting van het boek.

Zoals opgemerkt wil het slothoofdstuk 8 de hoognodige verbindingen leggen tussen de kaderhoofdstukken 1 en 2, én de empirische hoofdstukken 3 tot en met 7. *A hell of a job*. Eigenlijk, en gelukkig maar, komen daarin tal van vragen op die zich ook bij de lezer regelmatig opdrongen. De vraag die Matthys niet heeft gesteld betreft de uniciteit van of de onvergelykbaarheid van de ervaringen van doorzetters uit de lagere klasse met universitaire of hbo-ambities met die van leerlingen/studenten die uit de middenstand afkomstig zijn. Vergelijkingen heeft hij evenmin gemaakt met de niet-geslaagde doorzetters. Daarop kan enig vervolgonderzoek ingezet worden, meent Matthys, die zijn proefschrift overigens pas na zijn pensionering heeft verdedigd – een buitenbocht-kroon op zijn eigen doorzetterschap, in plaats van zoals tegenwoordig gebruikelijk het startschot voordat men überhaupt een vaste aanstelling kan krijgen aan een universiteit. En niet het minst een eerste stap in een carrière die geheel ergens anders op kan uitlopen. *Wie blijft er nou z'n hele leven aan een universiteit hangen!?* heet het vandaag. Antwoord: *losers*.

A hell of a job. Dat is ook het gevoel dat je als collega-sociale wetenschapper regelmatig bevangt. De empirische hoofdstukken, de spannende, vastberaden, soms onzekere en af en toe ontroerende uitspraken die de respondenten/doorzetters doen over hun ambivalenties en hun losmakingsconflicten (Sigmund Freud komt in het boek niet voor), krijgen veelal hun plaats ten opzichte van elkaar, en met een meer of minder interpretatieve rekbaarheid binnen de theoretische kaders die de eerste twee hoofdstukken trekken. Zelden worden aansprekende citaten voorzien van het commentaar van de onderzoeker die zich geplaatst ziet voor een dubbelzinnigheid of anomalie die om nader onderzoek vraagt of sterker: die nu reeds oproept tot een herziening van het theoretisch interpretatiekader. Matthys' verhaal is sterk, maar zijn uitspraken zijn niet al te vaak, maar dat is nou eenmaal de aard van de narratieve en hermeneutische methodologie, "vatbaar voor verwerping geformuleerd", gelijk de kritisch-rationele volgelingen van Karl Popper eisen. Ontmaskerende chikwadraatjes vindt men bij Mick Matthys evenmin. Niettemin ziet de lezer af en toe uit naar verwijzingen naar maatschappelijke contexten die een zekere oorzakelijkheid verschaffen aan interpretaties (verklaren van oorzaken door het verstaan van intenties, aldus Max Weber, zonder wie we het bij Matthys ook al moeten doen). Hoe zagen de klassenverhoudingen er toen precies uit, kwantitatief? Wat bood nieuwe

onderwijswetgeving van de jaren zestig de doorzetters aan stapel-kansen? Dat alleen al maakt dat *Doorzetters* om vervolgonderzoek vraagt. Ik geef vier voorbeelden. Onderzoek naar brede contexten: stond er na de voortvarende wederopbouw ("niet achterom zien!") niet heel veel op uitbarsten? Eerst al bij de breuklijn- of zondaggeneratie (resp. Jan Vrijman en H. J. A. Hofland) die haar puberteit gefnuikt zag door de oorlog, en iets later bij Matthys' *babyboomers* die de vruchten konden plukken van het economisch herstel en van de rappe verschrompeling van de verzuiling? Onderzoek is verder geboden om contra-indicaties op het spoor te komen – onder de talloze *niet*-doorzetters, en onder de *niet*-geslaagden, en/of binnen een andere periode, na de jaren zestig die Matthys onderzocht. Of om zicht te krijgen op dat merkwaardige voortgezet-en-hoger-onderwijs-instituut van het voorbije Rooms-Katholieke klein- en grootseminarie, dat tot veertig jaar geleden niet alleen verschillende soorten, rangen en standen kende (van eenvoudige missiecongregaties tot ordes van bijvoorbeeld burgerlijke jezuiten en wereldheren-met-carrièreperspectieven in eigen land) en dat veel jongens uit de arbeidersklasse flessenhalsachtige mogelijkheden bood om hogerop te komen waarvan hunzelf en hun afkomstgezinnen de ontsnappingsalternatieven vaak eenvoudigweg ontgingen. Zulke knapen startten rond 1960 hun studie, nog nèt ter vrome bevestiging

BOOKS

van de wereld waarin ze opgegroeid waren, en hoe anders liep het na een al dan niet afgebroken opleiding met de allermeesten van hen af. Opleidingsinstellingen waren het vaak die de dogmatische, weinig communicatieve omgangsvormen van het thuis van de leerlingen voortzetten én die de geroepenen tegelijk een prima gymnasiumopleiding boden en meer: enkele hoofdvakken binnen de theologie en de filosofie, en sociale wetenschappen als bijvakken.

Maar bovenaan mijn wenslijstje van vervolgonderzoek staan de huidige opwaartse mobiliteitsmogelijkheden van de tweede- en de derde-generatie-nieuwkomers. Die schreeuwen om onderzoek en ondersteuning die verder gaan dan de inrichting van brede (basis- en vo-)scholen en dan de preventie van voortijdige schooluitval. We weten welke kennis onze samenleving in de 21ste eeuw nodig heeft, we weten anderzijds hoe vooral kwieke Marokkaanse meiden er *ondanks* de ongeletterde, uiterst lage sociaal-economische positie van hun ouders in slagen om hogerop te komen. *Hoezo mislukt?* luidt de titel van het boek dat de Amerikanoloog Frans Verhagen in 2009 publiceerde tegen de (volgens hem) mythe van de mislukte integratie van immigranten uit verre en minder verre landen naar Nederland. Er gaat zo ontzettend veel goed met hen, het vaak lamlendige landelijke en krachteloze lokale

onderwijsbeleid ten spijt – zie dat andere recente boek, van Anja Vink, *Witte zwanen, zwarte zwanen*, en die stille bestseller uit 2007, *Onzichtbare ouders*, van Margalith Kleijwegt.

Drie journalisten. Er is, hoop ik, ergens een proefschrift in de maak over de vraag wat er in en om die slimme koppies van die elf-, twaalfjarigen afspeelt die in ons land geboren zijn en wier ouders elders, die (opnieuw) een weinig communicatief en stimulerend opgroei-klimaat bieden. Hoe ziet hun opgroebasis eruit, krijgen ze enige steun bij hun voorbereiding op en de overgang naar het vwo, hoe worstelen zij met hun ambities, wat is hun trots, wat zijn hun twijfels? En kunnen van die massa's uitvallers uit het (v)mbo er in elk geval enige duizenden per jaar van op aan dat ze terug mogen komen, dat ze kunnen stapelen (van een vorige PvdA-Onderwijsminister, Ronald Plasterk, mag het sinds 2009 weer), binnen een onderwijssysteem dat *niet* sorteert als een casino? Een gokpaleis, een in Nederlandse beleidskringen politiek en moreel nog altijd onbespreekbaar feit dat dit systeem niet alleen sociaal maar vooral ook etnisch selectief is. Dat weten we eveneens van Oeso-Pisa-onderzoek: ons land levert daarin nog altijd beroerde resultaten. En dat zal niet anders worden bij een rechts bezuinigend kabinet met die luidkeelse souffleur in de coulissen.